

УДК 343.1

Е. Манівлець,кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України

СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ ФАКТОРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Система кримінального процесуального права є, з одного боку, цілісною та самостійною системою, а з іншого, – складовим елементом системи більш високого рівня, якою є правова система.

Прагнення до пошуку системоутворюючого фактора особливо помітно в останні роки, оскільки від юридичної науки потрібна серйозна допомога у створенні системи права, яка відповідає правовій державі. Як підкреслював П.К. Анохін, обов'язковим положенням для всіх видів і напрямів системного підходу є пошук і формулювання системоутворюючого фактору [1, с. 59].

Стан дослідження. Різні аспекти цієї проблематики досліджено у роботах П.К. Анохіна [1], О.В. Кустовської [2], Н.М. Оніщенко [3], А.А. Козявіна [4], В.Н. Волкової [5] та багатьох інших учених. Метою цієї статті є виділення чинників, які впливають на утворення системи кримінального процесуального права.

Одна з найважливіших проблем у визначенні системи – з'ясування сутності сил, які об'єднують множини в єдину систему. Для з'ясування цього застосовується спеціальний термін – «системоутворюючий фактор». Під ним розуміють фактор, який формує систему.

Виділення головного системоутворюючого фактору має вирішальне значення для розуміння природи, змісту, юридичної специфіки даної структурованої ланки. Існування основних галузей права пов'язано з головними системоутворюючими факторами. Своєрідний, якісно особливий вид суспільних відносин, що вимагає правового регулювання за допомогою специфічного методу і механізму регулювання, – головний си-

стемоутворюючий фактор, який визначає формування компактної спільності юридичних норм у процесі розвитку законодавства. Таким чином, головні системоутворюючі фактори можуть бути поділені на три групи: предмет правового регулювання; додатковий системоутворюючий фактор – метод правового регулювання; функції права [6, с. 63].

П.К. Анохін виділив дві групи системоутворюючих факторів: зовнішні (фактори середовища, які сприяють виникненню і розвитку систем) і внутрішні (які породжуються об'єднаними в систему окремими елементами, групами елементів). Більшість системоутворюючих факторів відносять до числа зовнішніх, що знаходяться поза правового поля. Також автор висунув ідею про те, що головний системоутворюючий фактор – це результат функціонування систем. Він зазначив, що вирішальним і єдиним фактором є результат, який, будучи недостатнім, активно впливає на добір саме тих ступенів свободи у компонентів системи, що при їхньому інтегруванні визначають надалі отримання повноцінного результату. Головний – це такий системоутворюючий фактор, який і є підставою реального виділення відповідної структурної одиниці (галузі, інституту, нормативного припису) [1, с. 74].

В.М. Садовський спробував виявити системоутворюючий фактор через взаємодію системи і складного середовища [7, с. 23]. Система, вважає В.Н. Сагатовський, являє собою безліч функціональних елементів і відносин між ними, які виділяються з середовища у відповідності з певною метою

в рамках певного часового інтервалу [8, с. 69].

А.М. Авер'янов, також як і П.К. Анохін, дійшов висновку про можливість поділу усіх системоутворюючих факторів на два види: зовнішні системоутворюючі фактори та внутрішні системоутворюючі фактори. Під першими запропоновано розуміти, фактори середовища, які сприяють виникненню та розвитку систем. Зовнішні системоутворюючі фактори – це такі сили, які сприяють утворенню системи, але водночас є чужими для її елементів, не обумовлюються та не викликаються внутрішньою необхідністю до об'єднання. У зв'язку з цим вони не можуть відігравати головну роль у системоутворенні. Але, виступаючи випадковими та зовнішніми по відношенню до окремої системи, ці системоутворюючі фактори можуть бути внутрішніми та необхідними у масштабі тієї системи, до якої система, що розглядається, входить як частина або як елемент [9, с. 52, 53]. Таким чином, можна стверджувати про наявність певних зовнішніх системоутворюючих факторів, які впливають на формування системи кримінального процесуального права, які є одночасно внутрішніми факторами утворення правової системи.

Внутрішні системоутворюючі фактори породжуються окремими елементами, групами елементів (частинами) або усією множинністю, що об'єднується у систему [9, с. 57].

Ми підтримуємо точку зору О.В.Кустовської, яка вважає, що головним системоутворюючим фактором є функції системи. Функція системи може полягати у збереженні її існування, підтримці структури та впорядкованості. Множина функцій системи є перетворення призначення системи в дії, тобто сукупність послідовних її станів у просторі та часі. При взаємодії функцій часто виникає нова властивість (властивості), котра не виявляється в окремих складових системи. Одна і та ж функція може реалізуватися різними шляхами і засобами [16, с. 24-28].

Традиційним у доктрині кримінального процесу є виділення трьох кримінальних процесуальних функцій: обвинувачення (або кримінального переслідування), захисту та вирішення справи. В.С. Зеленецький під функцією у кримінальному процесі розуміє специфічний напрямодноманітної діяльності [10, с. 74]. В 1961 році Р.Д. Рахунов виділив шість процесуальних функцій: розслідування, обвинувачення, захист, підтримання цивільного позову, захист від позову, вирішення справи. Ці функції автор розподіляє поміж суб'єктами кримінального процесу, підкреслюючи, що розслідування здійснюється особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором; обвинувачення – обвинувачем; захист – підозрюваним, обвинуваченим і захисником; підтримання позову – цивільним позивачем; захист від позову – обвинуваченим, цивільним відповідачем; вирішення справи – судом, а в окремих випадках – слідчим, прокурором [11, с. 47]. Ця думка є досить розповсюдженою в юридичній літературі. Найпоширенішою є думка про те, що кримінальні процесуальні функції – це окремі види та напрями кримінальної процесуальної діяльності.

Окрім функції, до системоутворюючих факторів належить мета та ціль (цілі) системи [16, с. 24-28]. Мета – це головне призначення системи, яке не є детермінованим і фіксованим, а може змінюватись у часі й не обов'язково єдино можливим чином. Мета конкретизується за допомогою цілей. Не існує систем без мети і для її досягнення група відповідних елементів поєднується в систему та діє, а сама її цілеспрямованість визначається умовами того, що може робити даний об'єкт [12, с. 169]. Й.Я. Фойницький визначив мету кримінального процесу через його роль у призначенні покарання та ліквідації злочинності [13, с. 3,4]. П.С. Елькінд вбачала мету у потребі суспільства в отриманні достовірного результату пізнавальної діяльності (встановленні об'єктивної (матеріальної)

істини), що відбувається в ході розслідування злочину і здійснення правосуддя [14, с. 12, 29]. Мета кримінального процесу досягається саме тоді, коли дається відповідь на основне питання кримінальної справи, незалежно від того, якою є відповідь: позитивною або негативною [15, с. 51]. Основне питання Я.О. Мотовиловкер формулює як питання про кримінальну відповідальність особи за діяння, що ставиться їй у провину [15, с. 7].

Системоутворюючим фактором є також стан системи. Ще одним системоутворюючим фактором є наявність рівноваги, тобто здатності системи зберігати свій стан незмінним якомога довше (як за відсутності, так і за наявності зовнішніх збурюючих впливів). Під стійкістю розуміють здатність системи повертатись у стан рівноваги після виведення її з цього стану впливом зовнішніх факторів. Стан рівноваги, в якій система здатна повертатися, називають стійким станом рівноваги [16, с. 24-28].

Система кримінального процесуального права знаходиться під одночасною дією як зовнішніх, так і внутрішніх системоутворюючих факторів, які доповнюють один одного, забезпечують розвиток системи кримінального процесуального права, збереження її цілісності, структури та форми. Дія зовнішніх системоутворюючих факторів сприяє формуванню зовнішньої оболонки системи кримінального процесуального права і наповненню її відповідними елементами. Що ж до внутрішніх чинників, то їх завдання полягає у забезпеченні надійного об'єднання та взаємодії елементів системи, обмежених зовнішньою оболонкою системи кримінального процесуального права.

Ключові слова: правова система, система кримінального процесуального права, системоутворюючі фактори, елементи системи кримінального процесуального права, стійкість системи.

У статті досліджено чинники, які впливають на формування системи кримінального процесуального права. Автор робить висновок, що система кримінального процесуального права знаходиться під одночасною дією як зовнішніх, так і внутрішніх системоутворюючих факторів, які, доповнюючи один одного, забезпечують розвиток системи кримінального процесуального права, збереження її цілісності, структури та форми.

В статье исследованы факторы, которые влияют на формирование уголовного процессуального права. Автор делает вывод о том, что система уголовного процессуального права находится под одновременным влиянием как внешних, так и внутренних факторов, которые, дополняя друг друга, обеспечивают развитие системы уголовного процессуального права, сохранение его целостности, структуры и формы.

The paper examines the factors that affect the formation of criminal procedural law. The author concludes that the criminal procedure law is under the simultaneous influence of both external and internal factors that complement one another ensure the development of the criminal procedure law, the preservation of its integrity, structure and form.

Література

1. Анохин П.К. Избранные труды. Философские аспекты теории фундаментальной системы / П.К. Анохин. – М. : Наука, 1978. – 400 с.
2. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: [курс лекцій] / О.В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.
3. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: [монографія] / Н.М. Оніщенко. – К. : ІДП НАН України, 2002. – 352 с.
4. Козьявин А.А. Социальное назначение и функции уголовного судопроизводства: [монография] / А.А.Козьявин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 272 с.
5. Волкова В.Н. Основы теории систем и системного анализа: учебн. [для студентов вузов, обучающихся по спец. «Системный ана-

лиз и управление»] / В.Н. Волкова, А.А. Денисов. – СПб. : Изд-во СПбГТУ, 2001. – 512 с.

6. Бастрыкина О.А. Системообразующие связи внутреннего содержания права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Бастрыкина Ольга Александровна. – Коломна – 2006. – 197 с.

7. Садовский В.Н. Основания общей теории систем / В.Н. Садовский. – М. : «Наука», 1974. – 280 с.

8. Сагатовский В.Н. Опыт построения категориального аппарата системного подхода / В.Н. Сагатовский // Философские науки. – 1976. – № 3. – С. 67–78.

9. Аверьянов А.Н. Системное познание мира: Методологические проблемы / А.Н. Аверьянов. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.

10. Зеленецкий В.С. Уголовно-процессуальные функции следователя / В.С. Зеленецкий // Вісник Луганського інституту внутр. справ МВС України. – Луганськ, 2001. – № 2. – С. 69–78.

11. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р.Д. Рахунов. – М. : Госюриздат, 1961. – 277 с.

12. Штелик С.П. Інстанційна організація системи судів загальної юрисдикції України: окремі проблеми теорії і практики / С.П. Штелик // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 3 (22). – С. 167–175.

13. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства / І.Я. Фойницький. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1996. – 606 с.

14. Элькинд, П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П.С. Элькинд. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1976. – 144 с.

15. Мотовиловкер Я.О. Основной вопрос уголовного дела и его компоненты (вопросы факта и права) / Я.О. Мотовиловкер. – Воронеж : Воронеж, ун-т, 1984. – 152 с.

16. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: [курс лекцій] / О.В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.

УДК 343.2

М. Кікалішвілі,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Н. Ульянова,

студентка юридичного факультету
Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

10 грудня 1948 р. у Парижі на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини, яка істотно поповнила скарбницю людської цивілізації, звеличила собою людство й певною мірою захистила його. Згідно з ч. 1 ст. 29 Загальної декларації прав людини кожна людина має обов'язки перед суспільством. Одним із таких обов'язків є передбачений ст. 67 Конституції України обов'язок кожної особи сплачувати податки і збори у встанов-

леному порядку. Злочинне ухилення від сплати податків ігнорує вказаний конституційний обов'язок, сумлінне виконання якого справедливо визнається однією з необхідних умов існування держави.

Ст. 212 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять до системи оподаткування. Застосування засобів кримінально-правової репресії у протидії податковій зло-